

Tekening door Mense Ruiter Orgelmakers b.v., Zuidwolde

R A P P O R T
=====

O V E R   H E T   O R G E L   U I T   D E
D O O P S G E Z I N D E   K E R K   T E
N O O R D B R O E K

T E   P L A A T S E N   I N   D E

H E R V O R M D E   K E R K
=====

T E

T E R M U N T E N
=====

© 1998 by

JAN JONGEPIER
adviseur
LEEWARDEN

HET LOHMAN-ORGEL UIT DE DOOPSGEZINDE KERK TE NOORDBROEK

Historische gegevens

Het orgel is gemaakt door N.A.G.Lohman te Assen in 1864. Het is voor het laatst aangetroffen in de Doopsgezinde kerk te Noordbroek. Onzeker is, of het voor die kerk gemaakt is. Een oorspronkelijke bestemming als huisorgel is mogelijk. Het zou dan later naar de kerk te Noordbroek kunnen zijn overgebracht. Uit die tijd zouden dan de vleugelstukken kunnen dateren.

Van N.A.G.Lohman zijn meer huisorgels, ook met neo-gothische detaillering, bekend.

Na de sluiting van de kerk te Noordbroek is het orgel min of meer uit de kerk gered door de heer J.Zijlstra te Nieuwolda. Deze heeft het gedemonteerd en op zijn privé-adres opgeslagen. Een en ander is zorgvuldig uitgevoerd.

BESCHRIJVING VAN HET ORGEL

Het front is in neo-gotische stijl uitgevoerd. Het bestaat uit drie velden. De beide buitenste velden worden afgesloten door middel van een spitsboog. Het middenveld heeft een geschubte afsluiting. Boven de zijvelden is een rechte lijst aangebracht, het middenveld wordt bekroond door een wimberg, waarachter weer een rechthoekige afsluiting is aangebracht. In de frontkrans en de bovenlijsten zijn geometrische figuren uitgespaard. De onderkas is vlak en bestaat uit drie panelen.

De vleugelstukken zijn wat naief van vorm.

De kas is 166.5 cm. breed, exclusief de klaviatuur, en 100.8 cm. diep.

In het middenveld staan 7 pijpen, in de zijvelden staan elk 9 pijpen.

De frontpijpen bezitten hoge opgeworpen labia, met een spits gebogen bovenafsluiting op hoog opgetrokken evenwijdige verticale zijkanten.

De frontpijpen bezitten een hoog tingehalte.

De kas is in constructief opzicht van naaldhout (stijl- en regelwerk). Deze delen zijn bekleed met 8 mm. eiken beleg. Panelen en ornamenten zijn van eiken. Alle delen zijn met vernis en een kleurende laag behandeld.

Klaviatuur

De klaviatuur bevindt zich aan de linker zijkant.
Het orgel is geconstrueerd als balustrade-orgel. De hoogte van de onderkas kan corresponderen met de balustrade aan weerskanten van het instrument.
Een zelfstandige opstelling, zonder balustrades, is ook mogelijk.

Het handklavier is voorzien van ivoorbeleg op de ondertoetsen, in twee delen per toets aangebracht. Het beleg is met nageltjes bevestigd.
De boventoetsen zijn van ebben.
De toetsfrontons zijn van mahonie.
De bakstukken zijn eenvoudig van uitvoering.

De registerknoppen zijn in horizontale ordening aangebracht boven de lessenaar. De registerknopjes zijn van ebben, klein van maat, mooi van model.
De registernamen zijn op een strip aangebracht.

Het pedaalklavier is origineel, mooi gedetailleerd van uitvoering.

Windvoorziening

In de onderkas is een magazijnbalg geplaatst.
Het is een balg met dubbele vouw. De bladen zijn van grenen, de vouwen zijn van eiken.
De scharen zijn van ijzer.
Onder de magazijnbalg bevindt zich één schepbalg. Deze wordt bediend door middel van een voettrede, die geplaatst is aan de klaviatuurkant, naast het kleine pedaalklavier.

Het orgel bezit geen elektrische windmachine.

Er is een kort windkanaal tussen balg en lade.

Windlade

De windlade is van eiken. Maten: l x b = ±140 x 45.
Voor de Prestant 4 vt is een kantsleep aangebracht.
Veel pijpen zijn op vervoerstukken geplaatst wegens de geringe afmetingen van de lade. De voeding hiervan geschiedt met zinken conducten. Dit kan op een latere wijziging duiden.
De ventielen zijn uitneembaar, ze zijn door middel van een achterstift bevestigd. De ventielen bezitten een vrij platte vorm.
De voorslagklemmen zijn geoxydeerd, meerdere klemmen zijn niet origineel meer.

Stokken en roosters zijn van eiken.

De cancelverdeling is in hele tonen vanuit het midden:
f³.....Cs C.....e³.

Mechanieken

Het walsraam onder de lade is van eiken. Hierin zijn eiken walsen aangebracht.

De rechte armen en de kromme walsarmen zijn beide van metaal. De rechte armen bevinden zich aan de onderzijde, de abstractuur loopt dus onder het walsbord.

Winkelbalk en stoters zijn wel aanwezig, maar zijn niet gezien tijdens het onderzoek.

Voor de pedaalmechaniek is er een klein walsbord, waarop eiken walsen met metalen armen.

De registermechaniek bestaat uit korte eiken hefbomen, bevestigd in een eiken wippenstuk. De messing assen hiervan zijn met proken vastgeklemd.

Dispositie

Manuaal, C-f³

Prestant	4 vt	Bas/Disc. C en Cis binnen, eenmaal verkropt. D-a ^o in het front. Frontpijpen geverfd met aluminiumverf. b ^o -f ³ lade.
Viola di Gamba	8 vt	Discant
Fluit Travers	8 vt	C-H gecombineerd met Holpijp, vanaf c ^o open pijpen van eiken.
Holpijp	8 vt	C-h ^o grenen, c'-h' eiken, c ² -f ³ metaal.
Fluit	4 vt	C-H grenen, c ^o -f ³ metaal, gedekt. Kleinere pijpen open.
Woudfluit	2 vt	C-H gedekt, c ^o -f ³ open. Gehele register van metaal.

Pedaal, C-c^o

aangehangen.

Pijpwerk

De houten pijpen zijn mooi gemaakt.
Een aantal pijpen is met papier beplakt.

De metalen pijpen bezitten een vage labiumvorm, gedrukt.
De voetopeningen lijken weinig of niet geretoucheerd te zijn.

De opsneden zijn laag.

De kernen zijn matig gestoken met kernsteken, mogelijk is een deel hiervan ook uit later tijd.

GEBREKEN

=====

Omdat het orgel reeds lange tijd gedemonteerd is, kan het functioneren niet worden beproefd en beschreven.

Waarnemingen:

- houtverbindingen van de kas zijn los en wankel.
- de belering van de balg vertoont gebreken
- van het toetsbeleg onbreken verschillende plaatjes
- de bevoering van klavier en pedaalklavier is hard en versleten
- de houten pijpen zijn lek, in verschillende pijpvoeten bevindt zich houtworm
- de bovenranden van de metalen pijpen zijn beschadigd
- ijzeren onderdelen in de mechanieken zijn sterk geoxydeerd
- de windlade is lek.
- de frontpijpen bezitten ontsierende aluminiumverf.

RESTAURATIE-VOORSTEL

=====

Aan een restauratie van het orgel valt niet te ontkomen, wanneer het weer tot re-montage en hergebruik komt.

De restauratie zal het volgende moeten omvatten:

Kas

- naziën van alle houtverbindingen
- naziën van hang- en sluitwerk, passend maken van luiken en panelen
- bijmaken van ontbrekende delen
- nadere beslissing omtrent het aanbrengen van de vleugelstukken, hetgeen ook afhankelijk is van de toekomstige opstelling.
- controle op aanwezigheid van houtworm, eventueel bestrijding daarvan.

Frontpijpen

- frontpijpen schoonmaken en zo mogelijk poetsen of polijsten. indien dit niet mogelijk is, bijvoorbeeld vanwege het oppervlak van de pijpwand, of de te geringe wanddikte, dan de pijpen voorzien van tinfoolie. Hiervoor een stelpost op te geven. De labia vergulden.

Klaviatuur

- het handklavier restaureren. bakstukken schoonmaken, lijsten herstellen, beleg compleren, bestaand beleg schoonmaken en opnieuw bevestigen, stootkussen vernieuwen, zijwaartse speling herstellen, toetsen opnieuw inpassen en richten in het klavierraam.
- restauratie van het pedaalklavier. toetsen opnieuw richten en inpassen, bevoeringen vernieuwen.
- herstel van lessenaar, registerknoppen en naamstrip.

Windvoorziening

- restauratie van magazijnbalg en schepbalg.
- herstel van de pompinrichting, deze goed lopend maken.
- herstel van het windkanaal.
- ontroesten van de scharen van de balg

Windlade

- algehele restauratie van de windlade:
demontage tot op cancellenraam, verlijming scheiden controleren en zonodig herstellen, sponsels indien aanwezig controleren en opnieuw verlijmen, ventielen opnieuw beleren, voorstellen opnieuw beleren, voorslagklemmen saneren naar oudst aangetroffen model, ventielkast herstellen.
Stokken en roosters herstellen, roosterondersteuning stabiliseren.
- Bij het aantreffen van een eventuele dekplaat nader overleg over te kiezen methode
- omtrent een aan te brengen hecht hout dekplaat nader overleg, met inachtneming van verwarmingssysteem en gebruiksfrequentie.
- voor vervangen van de zinken conducten naar de vervoerstokken een stelpost op te geven.

Mechanieken

- goed lopend maken van de walsen in walsraam en pedaalwalsbord.
- ontroesten en behandelen van alle metalen walsarmen
- controle van draadwerk en benaaiing van de abstractuur
- stelpost op te geven voor integrale vernieuwing draadwerk
- goed lopend maken van winkelbalk en stoters.
- revisie van de registermechaniek

Pijpwerk

- herstel van het houten pijpwerk
- herstel van de bovenranden van het metalen pijpwerk en van andere voorkomende gebreken hieraan
- goed passend maken van de hoeden van metalen gedekten
- stoppen van grotere houten pijpen voorzien van vilt en leer.
- na re-montage het pijpwerk herplaatsen en proefondervindelijk een winddruk vast te stellen.
- intonatie egaliseren in onderling overleg aan de hand van voorbeeld-tonen
- afstemmen in evenredig zwevende temperatuur

Windmachine

Voor het plaatsen van een elektrische windmachine met dempkist, drosselklep en aanvoer kanaal een stelpost op te geven.

PLAATSING IN HERVORMDE KERK TERMUNTEN

=====

De hervormde kerk te Termunten verloor in 1945 door oorlogshandelingen het gehele kerkinterieur, waaronder het orgel, dat Matthias Amoor in 1732 had gemaakt ter vervanging van een ouder instrument.

De kerk is vrijwel direkt na de oorlog gerestaureerd maar bezit sindsdien geen orgel meer.

Het plan is gerezen, om het uit 1864 daterende Lohman-orgel uit de Doopsgezinde kerk te Noordbroek te plaatsen in de Hervormde kerk te Termunten.

In de kerk is een galerij aanwezig tegen de torenmuur. Deze galerij is gelegen tussen kansel en open nis tussen torenruimte en kerkruimte. De ruimte tussen de zijwanden van deze verbindingsnis is 3.30 m. Tussen de nis en de kansel is het vloerniveau van de galerij lager dan tussen de nismuren.

Het orgel kan gezien de breedte-maten tussen de nismuren opgesteld worden. Het kan ook op het lagere vloergedeelte geplaatst worden. De zichtbaarheid vanuit de kerk is dan minder gunstig. Het lagere vloergedeelte zou hiertoe ook verhoogd kunnen worden met draagbalken in de breedte en daarna aanpassing van de hekjes aan de zijkanten.

Voorop moeten staan enkele voorwaarden die voor het gebruik van het orgel van belang zijn:

- de zichtbaarheid vanuit de kerkruimte
- de klankuitstraling naar de kerkruimte, met name naar de plaats, waar de mensen gezeten zijn
- de warmte-problematiek: opeenhoping van warmte boven, trek en tocht tussen kerkruimte en torenruimte bij eventuele opstelling in de nis.
- toegankelijkheid voor onderhoud: alle deuren en luiken moeten kunnen worden geopend dan wel uitgenomen.
- extra ruimte rond het orgel om het samenspel met instrumentalisten en vokalisten mogelijk te maken.

Gezamenlijk overleg zal ten aanzien van al deze aandachtspunten moeten leiden tot een keuze.

In dit overleg zal ook de restaurateur en zal ook de rijksadviseur voor orgels betrokken moeten worden.

Huidige gebruiksfrequentie kerkgebouw:

kerkdienst 1 maal per 3 weken.

Verwarmingstype:

heteluchtverwarming

Toekomstig gebruik:

Het ligt in de lijn der verwachting, dat na plaatsing van het orgel de gebruiksfrequentie ten aanzien van culturele evenementen zal toenemen. Plannen hiertoe zijn in een vroeg stadium van ontwikkeling.

Ik spreek de wens uit, dat middelen gevonden kunnen worden om dit orgel weer in optimale conditie terug te brengen en weer tot klinken te brengen in de imponerende kerk van Termunten.

Leeuwarden, 1 oktober 1998

JAN JONGEPIER
adviseur.

=====
De tekst van dit rapport is gebaseerd op eigen waarneming tijdens een bezoek aan de opslag van het orgel te Veenendaal op 21 augustus 1998, en aan een beknopt rapport over het orgel, opgesteld door Mense Ruiter Orgelmakers b.v. te Zuidwolde, d.d. 25 mei 1988.